

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาประกอบไปด้วยเครือข่ายลำคลองทั้งทางธรรมชาติ และลำคลองที่มนุษย์สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งอดีต จนถึงปัจจุบัน องค์ประกอบน้ำในบริเวณกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่ระดับมหภาค เช่น หนอง ลาด วัง บึง เครือข่ายลำคลอง ไปจนถึงระดับอนุภาค เช่น ลำราง ลำประโดง สระ บ่อ เป็นต้น จึงปฏิเสธมิได้เลยว่า การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ ผู้อยู่อาศัยจำเป็นต้องพึ่งพิง ตลอดจนปรับตัว ปรับสภาพแวดล้อม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบททางภูมิศาสตร์ที่ความสัมพันธ์กับน้ำ

อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของแนวความคิดพัฒนาที่อยู่อาศัยและเมือง ด้วยแนวทางการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยในรูปแบบของวัฒนธรรมบก ทั้งในระดับมหภาคและอนุภาค ด้วยการลดทอนบทบาทของเครือข่ายลำคลองในการเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก รวมถึงการพัฒนาแหล่งที่อยู่อาศัยแบบชาวเมือง “บก” ผลของการทำลายล้างดังกล่าว ปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ โดยเฉพาะในเขตเมืองหลวง ทั้งนี้ เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า กรุงเทพมหานครและปริมณฑลถือเป็นศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองดังกล่าวมากที่สุด ด้วยปัญหาจากการขยายตัวของเมืองอย่างกะทันหันพร้อมกับพัฒนาการเครือข่ายการสัญจรทางบก การก่อสร้างและการวางผังเมืองซึ่งขาดความเข้าใจถึงสมดุลพื้นที่บกและพื้นที่น้ำตามแนวทางที่เป็นมาในอดีตอย่างสิ้นเชิง

ดังนั้น การศึกษาเพื่อหาคำตอบของการเปลี่ยนแปลงฐานกรุงเทพมหานครและปริมณฑลจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อการสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการและการปรับตัวของการตั้งถิ่นฐานบริเวณศูนย์กลางกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ตลอดจนเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยทั้งในระดับมหภาคและอนุภาค ซึ่งเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนล่างต่อไป

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาฐานและการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายคลองสวนผลไม้ บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยมีขั้นตอนการวิจัยแยกตามบทต่างๆ ดังนี้

บทที่หนึ่ง

- (1) การศึกษาประวัติคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา
- (2) การศึกษาลักษณะโครงข่ายคลองสวนบริเวณจุดตัดของคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา จำนวนสามจุด ได้แก่
 - จุดตัดคลองลัดถนนพรี
 - จุดตัดคลองลัดบางกรวย
 - จุดตัดคลองลัดบางกอก

จากการสร้างและวิเคราะห์แผนที่เครือข่ายลำน้ำ ด้วยแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2475

- (3) การศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของพื้นที่สวน เครือข่ายคลอง และวัด จากการสร้างและวิเคราะห์แผนที่ชั้นข้อมูล พื้นที่สวน เครือข่ายคลอง และวัด ด้วยแผนที่กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณกรุงเทพและปริมณฑล พ.ศ. 2449-2484

บทที่สอง

(1) การรวบรวมรายชื่อ “บาง” ที่ปรากฏอยู่ในรายนามสถานที่ ได้แก่ ชุมชน วัด และคลอง จากแผนที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ.2449-2484

(2) การจัดเก็บข้อมูลบนแผนที่ข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS)

(3) การวิเคราะห์การกระจายตัวโดยการอ่านความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่ตั้งของ ชุมชน วัด และคลอง

บทที่สาม

(1) การวิเคราะห์ฐานเครือข่ายลำคลองจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2450 และ พ.ศ.2550

- สร้างแผนที่แสดงองค์ประกอบน้ำที่ปรากฏอยู่ในแผนที่ทั้งหมด

- จัดทำตารางรายละเอียดองค์ประกอบน้ำ ได้แก่ ประวัติขององค์ประกอบน้ำ รายชื่อตามที่ปรากฏในแผนที่ ลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำ

(2) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงฐานเครือข่ายลำคลอง

- การนำแผนที่แสดงองค์ประกอบน้ำทั้งสองปี พ.ศ. มาซ้อนทับกัน เพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

- การนำตารางรายละเอียดองค์ประกอบน้ำทั้งสองปี พ.ศ. มาเปรียบเทียบ เพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2. “บาง” และการตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

2.1 การวิเคราะห์รายนามสถานที่จากแผนที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ.2449-2484

ความจำเป็นในการศึกษารายนามสถานที่จาก แผนที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2449-2484 โดยไม่ใช้รายนามสถานที่จากแผนที่ทหารชุด L7017 มาตราส่วน 1/50,000 ซึ่งแสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์ในปัจจุบัน เนื่องจากผล การศึกษาเบื้องต้นเพื่อเปรียบเทียบรายนามสถานที่ระหว่าง แผนที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2449-2484 และ แผนที่ทหารชุด L7017 มาตราส่วน 1/50,000 โดยการสุ่มพื้นที่บริเวณเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (รูปที่ 1.1 และ 1.2) พบว่ามีความแตกต่างกันของรายนามสถานที่ซึ่งปรากฏอยู่ค่อนข้างมาก

ในการทำการศึกษารังนี้ ได้คัดเลือกพื้นที่ระหว่างที่ 7 ถึง ระหว่างที่33 รวม 27 ระหว่าง จากแผนที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2449-2484 ทั้งหมด 33 ระหว่าง ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง บริเวณ แม่น้ำนครไชยศรี-ท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา และ แม่น้ำบางปะกง และทำการบันทึกเฉพาะรายนามสถานที่ซึ่งมีคำว่า “บาง” ประกอบอยู่จากรายนามสถานที่ของ หมู่บ้าน วัด และลำน้ำ

2.2 องค์ประกอบน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

สัญลักษณ์และรายนามที่ปรากฏบนแผนที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2449-2484 ประกอบไปด้วยสัญลักษณ์หรือรายนามที่แสดงความเป็นองค์ประกอบน้ำภายในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ประกอบด้วย หนอง ลำด บึง วัง คลอง บาง ลำราง ลำประโดง สระ บ่อ แพรก ชวด

2.3 ลักษณะบางประการจากความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบ “บาง” กับแม่น้ำลำคลอง

การกระจายตัวของวัดและหมู่บ้าน “บาง” ปรากฏตามลำแม่น้ำและคลองที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในขณะที่ไม่ปรากฏวัดและหมู่บ้าน “บาง” ตามลำน้ำในยุคหลังหรือพื้นที่ซึ่งได้รับการบุกเบิกภายหลัง ทำให้กล่าวได้ว่า “บาง” ถือเป็น คำเรียกเฉพาะ สำหรับชุมชนริมน้ำในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งตั้งถิ่นฐานหลักปักฐานสร้างวัดชวดคลองชอยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

เมื่อเปรียบเทียบในส่วนแม่น้ำนครไชยศรี-ท่าจีนซึ่งมีการกระจายตัวของ “บาง” อย่างเด่นชัดเฉพาะพื้นที่ริมแม่น้ำ และแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีการกระจายตัวของ “บาง” อย่างเด่นชัดทั้งพื้นที่ริมแม่น้ำ รวมถึงคลองซอยที่แยกไปจากแม่น้ำ สามารถประมวลลำดับกระบวนการของสถานการณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน “บาง” ตามลำดับขั้นตอนได้ดังนี้ การลงหลักปักฐานของ “บาง” หรือ ชุมชนริมน้ำ เกิดขึ้นในลำดับแรกบริเวณริมแม่น้ำสายหลัก หลังจากนั้นการกระจายตัวของ “บาง” จะเริ่มขยายตัวขึ้น เมื่อแม่น้ำสายหลักนั้นมีความสำคัญพอที่จะรวมกลุ่มคนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ซึ่งก็ตรงกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์และการปกครองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยลักษณะการขยายตัวของ “บาง” จะเกิดขึ้นหลังจากมีการพัฒนาเครือข่ายคลองซอยแยกออกไปจากแม่น้ำสายหลักที่สำคัญนั้น

นอกจากคลองซอยที่ขยายออกไปจากแม่น้ำสายหลักแล้ว หากมีการพัฒนาลำคลองนั้นให้กลายเป็นคลองเชื่อมลัดแม่น้ำ “บาง” ก็จะเกิดขึ้นตามหลังการขุดคลองเชื่อมลัดแม่น้ำดังกล่าว ตามที่ปรากฏการกระจายตัวของ วัดและหมู่บ้าน “บาง” ริมเครือข่ายคลองสุนัขหอนและคลองสำโรง

3. ขอบเขตพื้นที่ชุมชนสวนผลไม้บริเวณกรุงเทพและปริมณฑลในอดีต

3.1 วิเคราะห์ช่วงเวลากำเนิดเครือข่ายคลองสวน

การขุดคลองลัดเพื่อขยายแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ประมวลจำนวนครั้งและพื้นที่ซึ่งมีการขุดคลองลัดเพื่อขยายแม่น้ำเจ้าพระยา ได้อย่างน้อยทั้งสิ้นหกครั้ง ในจำนวนนี้ มีคลองลัดที่เปลี่ยนแปลงขยายตัวกว้างขึ้นจากความแรงของกระแสน้ำ กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ทั้งสิ้นสี่แห่ง ได้แก่ คลองลัดเชียงราก คลองลัดเกร็ด คลองลัดนนทบุรี และ คลองลัดบางกอก จากการวิเคราะห์โครงสร้างคลองสวนผลไม้จาก บริเวณจุดตัดของแม่น้ำเจ้าพระยาเส้นทางเดิมและเส้นทางใหม่บริเวณคลองลัดขยายแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถอนุมานได้ว่า สวนผลไม้ซึ่งเครือข่ายคลองสวนผลไม้ อันประกอบด้วยคลองหลัก คลองรอง คลองสวน ลำประโดง และขندقสวน มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ. 2077-2089

3.2 ประเภทของลำน้ำและลักษณะบางประการของขอบเขตชุมชนสวนผลไม้บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ในอดีตลำน้ำบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล สามารถจำแนกออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ คลองซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา คลองซอยแยกออกมาจากลำน้ำซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา คลองซอยแยกออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาเส้นทางเดิม (ซึ่งไม่เปลี่ยนไปเป็นคลอง) คลองซอยแยกออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาเส้นทางใหม่ คลองลัดเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา

ชุมชนสวนผลไม้สามารถยืนยันได้ด้วยขอบเขตสวนผลไม้ตามที่ปรากฏอยู่ในแผนที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ.2449-2484 ซึ่งจากความสัมพันธ์ของขอบเขตพื้นที่สวนผลไม้ กับ การกระจายตัวของ วัดและเครือข่ายลำคลอง สนับสนุนข้อยืนยันที่ว่า ชุมชนชาวสวนผลไม้มีขอบเขตบริเวณตอนเหนือตั้งแต่ปากเกร็ดไปจนถึงใต้สุดที่บริเวณ พระประแดงและปากแม่น้ำเจ้าพระยา และมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณคลองแม่น้ำอ้อม คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่

จากลักษณะพื้นที่สวนบริเวณจุดตัดของขอบเขตพื้นที่สวนและคลองซอยหลักเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม สามารถอนุมานได้ว่า คลองหลักที่แยกตัวออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งเส้นทางเดิมและเส้นทางใหม่ถือเป็นองค์ประกอบหลักในการบุกเบิกพื้นที่หลังดลิ่งริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากนั้นการบุกเบิกพื้นที่หลังดลิ่งที่เหลือเพื่อพัฒนาเป็นสวนผลไม้จึงเกิดขึ้นหลังจากคลองรองคลองสวนถูกขยายซอยแยกออกมาจากคลองหลักดังกล่าว และเป็นไปได้ที่ว่า เมื่อสวนผลไม้และเครือข่ายคลองได้รับการพัฒนาพร้อมการบุกเบิกพื้นที่เพื่อขยายการตั้งถิ่นฐาน วัดจึงถูกสร้างขึ้นภายในขอบเขตพื้นที่สวนดังกล่าว

4. การเปรียบเทียบฐานเครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2450 และ 2550

4.1 ลักษณะฐานของเครือข่ายลำคลองจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450

ฐานของเครือข่ายลำคลองในกรุงรัตนโกสินทร์ถูกกำหนดด้วยลักษณะขององค์ประกอบน้ำ เครือข่ายลำคลอง และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำ

ลักษณะขององค์ประกอบน้ำและเครือข่ายลำคลองสำคัญ ที่ปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 ได้แก่ คลองเก่าหรือคลองหลักและคลองรองที่ปรากฏมีมาก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ คลองบางพรหมและเครือข่ายลำคลอง คลองสามปลื้มและเครือข่ายลำคลอง คลองสัมป่อยและเครือข่ายลำคลอง และ คลองหัวลำโพงเก่าและเครือข่ายลำคลอง นอกจากนี้ องค์ประกอบน้ำทั่วไปที่ปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 แต่แทบจะไม่ปรากฏให้เห็นในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2550 ได้แก่ คูน้ำรอบเขตพื้นที่วัดและที่อยู่อาศัยของเจ้าขุนมูลนาย คูน้ำริมถนน คูน้ำภายในเขตพื้นที่วัด และที่อยู่อาศัยของเจ้าขุนมูลนาย

4.2 การเปลี่ยนแปลงลักษณะฐานของเครือข่ายลำคลองจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 และ พ.ศ. 2550

2550

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำ ที่ปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 ซึ่งมีมากที่สุดคือความสัมพันธ์แบบ พื้นที่ดิน-องค์ประกอบน้ำ-พื้นที่ดิน ในขณะที่ความสัมพันธ์แบบ พื้นที่ดิน-องค์ประกอบน้ำ-ถนน หรือ ถนน-องค์ประกอบน้ำ-ถนน มีให้เห็นเป็นบางส่วนบริเวณคลองใหม่

การเปลี่ยนแปลงของฐานเครือข่ายลำคลองในกรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงของลักษณะองค์ประกอบน้ำ การเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายลำคลอง และการเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำ โดยมีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่

- การเปลี่ยนแปลงของลักษณะองค์ประกอบน้ำ: แบ่งได้สามประเภท คือ การเปลี่ยนแปลงจากองค์ประกอบน้ำกลายเป็นพื้นที่ดินทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบน้ำกลายเป็นถนนทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบน้ำกลายเป็นถนนบางส่วนและพื้นที่ดินบางส่วน
- การเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายลำคลอง: ไม่ปรากฏมีเครือข่ายลำคลองเก่าหลงเหลืออยู่เลย แม้แต่เครือข่ายลำคลองใหม่ก็ไม่หลงเหลือในส่วนเครือข่ายคลองรอง คลองสวน อยู่เลย คงมีแต่คลองหลักที่ขุดขึ้นหลังสถาปนากรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ คลองคูเมืองเดิม คลองหลอดวัดราชนาคดา คลองหลอดวัดราชปิตุ คลองรอบกรุง คลองผดุงกรุงเกษม เป็นต้น
- การเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำ: ลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำในเครือข่ายลำคลองเก่าส่วนใหญ่ มีรูปแบบลักษณะความสัมพันธ์ในแบบ พื้นที่ดิน-องค์ประกอบน้ำ-พื้นที่ดิน แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของการใช้พื้นที่ริมน้ำแบบคลองสวนที่การเข้าถึงพื้นที่มาจากทางลำน้ำโดยตรง ในขณะที่ลักษณะความสัมพันธ์ที่ปรากฏในเครือข่ายลำน้ำใหม่จะผสมผสานรูปแบบ ถนน-ลำน้ำเข้ามาด้วย โดยเฉพาะคลองคูเมืองกรุงรัตนโกสินทร์

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ริมน้ำในส่วนคลองหลัก คลองรอง คลองสวน ลำประโดง ในบริเวณเครือข่ายลำคลองเก่า ก่อนการเปลี่ยนแปลง จะมีลักษณะ พื้นที่ดิน-องค์ประกอบน้ำ-พื้นที่ดิน อนุมานได้ว่าเกิดขึ้นมาจากการถือครองพื้นที่ริมน้ำโดยชาวบ้าน วัดหรือวัด มาตั้งแต่ก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากลำคลองถือเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก ตลอดจนเป็นปัจจัยสนับสนุนหลักในการดำรงชีวิต มาตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อเปรียบเทียบกับ

คลองหลักสายใหม่บางเส้น ได้แก่ คลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งขุดขึ้นหลังการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีความเป็น
สาธารณะมากกว่าโดยแสดงออกมาด้วยการสร้างถนนพร้อมการขุดคลอง อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบน้ำในเครือข่ายคลอง
เก่าก็ยังคงความเป็นสาธารณะในระดับพื้นที่อยู่ด้วยการใช้งานของชาวบ้าน จึงถูกถมให้กลายเป็นถนน ตรอกซอย ทางเดิน
ในที่สุด

5. บทสรุป

- 1) ลักษณะบางประการ จากการกระจายตัว ของ ชุมชน วัด และคลอง ที่มีคำว่า “บาง” เป็นองค์ประกอบ แสดงให้
เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ดังนี้
 - “บาง” ไม่ได้กระจายตัวไปทั้งบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แต่ “บาง” มีการกระจายตัวอย่างมีนัย
ยะสำคัญ ทั้งนี้ ไม่ปรากฏ “บาง” ในพื้นที่หลังคลอง ระหว่างแม่น้ำสายหลัก เช่น พื้นที่หลังคลองระหว่างแม่น้ำ
นครไชยศรี-ท่าจีนและแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่หลังคลองระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง
 - จากลักษณะการกระจายตัวของ “บาง” บริเวณคลองซึ่งขุดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้แก่ คลองสุนัขหอน และ
คลองสำโรง แสดงให้เห็นว่า “บาง” มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยอยุธยา
 - จากลักษณะการกระจายตัวของ “บาง” บริเวณ แม่น้ำนครไชยศรี-ท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง
สามารถอนุมานได้ว่าเดิมทีการตั้งถิ่นฐานของ “บาง” มีขึ้นบริเวณริมแม่น้ำเป็นหลัก
 - จากลักษณะการกระจายตัวของ “บาง” ที่มีการกระจุกตัวอย่างชัดเจนบริเวณ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล
เนื่องจาก มีการกระจายตัวของ “บาง” ออกไปตามการพัฒนาคลองที่แตกแขนงไปจากแม่น้ำเจ้าพระยา
- 2) การพิสูจน์ช่วงเวลาที่เหมาะสมของการปรากฏมีของคลองสวน ตลอดจนความสัมพันธ์ของพื้นที่สวน เครือข่ายลำ
คลองและ การกระจายตัวของวัด บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล แสดงให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ
ลักษณะคลองสวนบริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ดังนี้
 - คลองสวนที่มีโครงสร้างประกอบด้วย คลองหลัก คลองรอง คลองสวน ลำประโดง และขัณฑ์สวน มีขึ้นมา
พร้อมกับชุมชนชาวสวนบริเวณบางกอก หรือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล มาอย่างน้อย ตั้งแต่ ปี พ.ศ.
2053
 - ขอบเขตพื้นที่สวน สัมพันธ์กับการพัฒนาเครือข่ายลำคลอง และการกระจายตัวของวัด อย่างมีนัยยะสำคัญ
กล่าวคือ ภายในพื้นที่สวนจะมีการกระจายตัวของเครือข่ายลำคลอง และวัดหนาแน่นสูงกว่าภายนอก อย่าง
เห็นได้ชัด
 - พื้นที่สวนบริเวณบางกอก ครอบคลุมพื้นที่ เหนือสุดตั้งแต่บริเวณเกาะเกร็ด ไปจนถึงใต้สุดบริเวณพระ
ประแดง โดยมีความกว้างของพื้นที่สวนมากที่สุดบริเวณคลองอ้อมนนท์ คลองบางกอกน้อย และคลอง
บางกอกใหญ่ ซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา ขยายตัวออกไปทางตะวันตกถึงบางใหญ่ และทาง
ตะวันออกครอบคลุมเพียงกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนบริเวณอื่นมีความกว้างของพื้นที่สวนลวกหล่นลงมาจน
ตัวไปกับลำแม่น้ำเจ้าพระยา
 - บริเวณปลายคลองหลักซึ่งพุ่งขยายออกมาจากเส้นรอบรูปของพื้นที่สวน ซึ่งมีลักษณะพื้นที่สวนพุ่งเป็นทรง
กรวยออกมา แสดงให้เห็นว่า การขยายตัวของพื้นที่สวนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการขยายตัวของคลองหลัก
 - เครือข่ายลำคลองในพื้นที่สวน ประกอบไปด้วยคลองหลายประเภท ได้แก่ คลองซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของ
แม่น้ำเจ้าพระยา คลองขุดเพื่อขยายแม่น้ำเจ้าพระยาที่กลายเป็นแม่น้ำ คลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาในแนวตั้ง
คลองหลักและคลองซอยอื่นๆ ทั้งนี้ พื้นที่สวนไม่ได้กระจายตัวตามคลองทุกประเภทข้างต้น

- 3) การจำแนกและวิเคราะห์เปรียบเทียบรายละเอียดองค์ประกอบน้ำจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2450 และ พ.ศ.2550 แสดงให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ สัตว์ฐานและการเปลี่ยนแปลงสัตว์ฐานของเครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงเทพ และปริมณฑล ดังนี้
- เครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในพ.ศ.2450 รวมตัวขึ้นมาจากองค์ประกอบน้ำหลากหลายชนิด ได้แก่ คลองสวนเดิม คลองคูเมือง คลองรอง ลำประ โคง คูน้ำล้อมรอบพื้นที่ของวัดและที่อยู่อาศัย คูน้ำและสระน้ำ ภายในพื้นที่ของวัดและที่อยู่อาศัย
 - เครือข่ายลำคลองบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในพ.ศ.2450 จำแนกได้หลายเครือข่าย ตามลำดับการขยายตัวของลำน้ำ เช่น เครือข่ายลำคลองจากคลองสวนเดิม เครือข่ายลำคลองจากคลองคูเมือง เป็นต้น
 - เนื่องจากในอดีตเครือข่ายลำคลองเป็นทางสัญจรหลักที่ถูกใช้งานทั้งการคมนาคม อุปโภคบริโภค ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานของอาคารบ้านเรือนสมัยก่อนจึงอยู่ริมเครือข่ายลำคลองนั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่ที่ริมน้ำ เป็นไปในลักษณะที่อยู่ประชิดกัน โดยไม่มีถนนทางเดินสาธารณะกั้น ขกเว้น องค์ประกอบน้ำประเภทคลองคูเมืองในสมัยหลังที่มีการขุดคลองพร้อมตัดถนนสาธารณะคู่ขนานไปด้วยกัน ที่จะพบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำกับถนนเป็นไปในลักษณะประชิดกัน
 - การเปลี่ยนแปลงสัตว์ฐานขององค์ประกอบน้ำ มีหลายรูปแบบ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเป็นถนนทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ดินทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงเป็นถนนบางส่วนและพื้นที่ดินบางส่วน
- 4) สัตว์ฐานบางกอกมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพัฒนาการเครือข่ายลำคลองและขอบเขตพื้นที่สวนผลไม้ มาแต่สมัยอยุธยา รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวมีทั้งในระดับมหภาค ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน “บาง”ตามเครือข่ายลำคลอง บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และในระดับอนุภาค ได้แก่ บ้านเรือนบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีมาก่อนการสถาปนากรุงเทพฯและจัดวางตั้งถิ่นฐานอย่างสัมพันธ์กับองค์ประกอบน้ำของเครือข่ายลำคลองสวนผลไม้ ถึงแม้จะมีช่วงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานกว่า แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายลำคลองสวนผลไม้ บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ กลับมีมากกว่าเครือข่ายลำคลองคูเมือง